

החרס והזהב

מים ראשונים: חרס מול זהב. החומר השכיח והזול ביותר מול החומר הנדיר והיקר ביותר - "גם את זה לעומת זה עשה האלוהים" (קהלת ז יד). לשניהם זקוק האדם, משניהם הוא עושה לו כלים ואביזרים חשובים, לכל אחד מהם החשיבות שלו. דיון בניגוד והשלמה של שני קצוות אלה לא חמקו מעיניהם של הדרשנים.

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מח

מה יין אי אפשר לו להתקיים לא בכלי כסף ולא בכלי זהב אלא בירוד שבכלים בכלי חרס, כך דברי תורה אין מתקיימים במי שהוא בעיניו ככלי כסף וככלי זהב, אלא במי שהוא בעיניו כירוד שבכלים ככלי חרס.¹

דעת זקנים מבעלי התוספות שמות פרק טז פסוק לג

"קח צנצנת אחת".² איני יודע של מה היה של כסף או של זהב או של חרס? תלמוד לומר: צנצנת - דבר המצוי מחבירו. כלי חרס, שהיא מאדמה שהזרעין מציצין וצומחין ממנה.³

מסכת קידושין דף טו עמוד א

מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו, והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו.⁴

מסכת סנהדרין דף נב עמוד ב

למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ? בתחילה דומה לקיתון של זהב, סיפר הימנו⁵ - דומה לקיתון של כסף, הנהה ממנו⁶ - דומה לקיתון של חרש, כיון שנשבר - שוב אין לו תקנה.⁷

¹ אגב השוואות רבות שהמדרש עורך שם בין התורה למים ובין התורה ליין, ראה שם במקור, באה גם השוואה/דימוי זה שהתורה מתקיימת במי שעושה עצמו ככלי חרס פשוט ולא במי שדעתו זוחחה עליו, מתגאה ומחשיב עצמו לכלי כסף או זהב. ראה פיתוח מוטיב זה במדרש תנחומא כי תבוא סימן ג, לא על יין כי אם על מים: "מה המים נמשכין לכל מקום שירצה, כך התורה משוכה בכל העולם. ומה המים אין מתקיימים לא בגרגיות של כסף ולא בגרגיות של זהב אלא בשל חרס, כך אין התורה מתקיימת בגסי הרוח אלא במי שדעתו נמוכה עליו. ואמר רבי אחא: והחכמה מאין תימצא (איוב כח) - מהו מאין? מאותן שעושים עצמן כפאין". וכמובן הסיפור על בת הקיסר ורבי יהושע בגמרא נדרים דף נ ע"ב (בתרגום לעברית): "אמרה ליה בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה: תורה מפוארה בכלי מכווער! אמר לה: למדי מבית אביך, במה מניחין יין? אמרה ליה: בכלי חרס. אמר לה: כל העולם בחרס, ואתם בכלי חרס? אתם (בית הקיסר) הניחו (את היין) בכלי כסף וזהב. הלכה ושמה את היין בכלי כסף וזהב והסריח (הבאיש). אמר לה: אף התורה כן". בת הקיסר אגב לא מוותרת שם ומקשה: "והרי יש אנשים ימים ולמודי תורה" (ר' יוחנן, ר' ישמעאל כהן גדול) ור' יהושע עונה לה: אם היו מכווערים, היו למודים יותר. ראה דבריו [היופי שבאדם - ברכתו ובלותו](#) בדפים המיוחדים.

² בציווי של משה לאהרון במן: "ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני ה' למשמרת לדורותיכם". צנצנת המן שעפ"י מסורת חז"ל השתמרה לצד ארון הברית עד שנגזז הארון אי שם בבית ראשון ועמו צנצנת המן, שמן המשחה, מטה אהרון ועוד. ראה תוספתא סוטה פרק יג הלכה א, גמרא יומא נב ע"ב, בדברינו [תחנתו האחרונה של הארון](#) בפרשת בהעלותך. אגב, צנצנת היא מילה יחידאית במקרא.

³ כלי החרס משמרים לא רק יין טוב (ושמן) אלא גם את לחם המן הפלאי (ראה דברינו [טעם המן](#) בפרשת בשלח). כלי חרס עשוי מאדמה, מהחומר שקדם לכל ושרד אחרי הכל ("כי עפר אתה ואל עפר תשוב") ולפיכך אולי גם משמר יותר טוב מכל חומר אחר. ראה ירמיהו לב יד: "זה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים". גם [מגילות מדבר יהודה](#) נשתמרו בכדי חרס. מאידך גיסא, אולי בשל כך גם אין לו תקנה אם נטמא אלא בשבירה, היינו בחזרתו אל מצבו הבסיסי ויצירתו מחדש שהיא פעולה יחסית פשוטה וזולה. גם זה מצוי בירמיהו יח ג-ו: "וארד בית היוצר והנהו והנה הוא עשה מלאכה על האבנים: ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות: ויהי דבר ה' אלי לאמור: הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם ה' הנה כחמר ביד היוצר כן אתם ביד בית ישראל".

⁴ נעשה אתנחתא קלה ונסטה מההשוואה של חרס וזהב, אך נמשיך את הרעיון של האוכל או המשקה והכלי המחזיק אותם. ינאי המלך, זה שאח"כ נלחם בפרושים והורג רבים מהם בהשפעתו של יועץ מרושע (ראה המשך הגמרא שם), מצטייר כאן כמלך נאור שנוהג בצניעות ואין לבו גס עליו בעקבות ניצחונותיו הצבאיים. ראה פירוש רש"י שם: "שהיו עסוקים בבנין - בית שני שבאו מן הגולה והיו עניים והיו מוציאים הוצאות במלאכה, אף אנו נאכל מלוחין להיות זכר לעוני אבותינו ולהודות לפני הקב"ה שהצליחנו והעשירנו". מעין הא לחמא עניא של בית שני. לעניינינו, כלי החרס משמרים את האוכל והמשקה טוב יותר מכלי הזהב והכסף, אבל דווקא כלי זהב שעליהם אוכל פשוט של עניים, מסמל את הכרת הטוב ומניעת גאוה בשל השפע והעושר. יש כאן היפוך הרעיון של היין המשתמר בחרס. מעניין לדעת כמה אנשים שזכו לעושר זוכרים ומזכירים לעצמם את הימים שלפני.

⁵ התרועע איתו.

⁶ כגון שאוכל איתו.

⁷ ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק לא, בתמצית: "חבר בפני עם הארץ ככלי זהב. השיח עמו ככלי זכוכית. אכל ושתה [עמו] ככלי חרס". עניין אחד הוא שתלמיד החכם יחשיב עצמו ככלי חרס על מנת לשמר ולפתח את תורתו כפי שראינו לעיל, אבל בה בעת שלא

בראשית רבה כ ז, פרשת בראשית

"ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך" (בראשית ג טז) ... מעשה באשה אחת משל בית טַבְרִינוס⁸ שהיה נשואה לְלֶסְטָס אחד, והיה בעלה מצערה. שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו. כיון שבאתה לפני חכמים הוציאה לפנייהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה, לקיים מה שנאמר: "ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך".⁹

שמות רבה י, פרשת שמות

"וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו" (שמות ד כז) ... אמרו רבותינו: כל הנשיקות של תפלות חוץ משלוש: נשיקה של גְדוּלָה, נשיקה של פרישות, נשיקה של פרקים¹⁰, ... אמר רבי שמואל בר נחמן: משל לְזֶהְבִי שהביאו לו מוֹנִיטָה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב. לימים הביאו לו מוֹנִיטָה שכולה זהב, אמר להם: הראשון חרס היה והיה מצופה זהב. אבל זה כולה זהב. כך נשיקה שנשק עשו ליעקב לא היה אלא לְפִסְלוֹת, שנאמר: "כֶּסֶף סִיגִים מְצַפֶּה עַל חֶרֶשׁ" (משלי כו כג), ומה היה סופו? "שִׁפְתַיִם דֹּלְקִים וְלֵב רָע" (סוף הפסוק שם) - שלא בקש לנשקו אלא לנשכו. אבל נשיקה של אהרן ומשה היתה נשיקה של אמת, ועליהן הוא אומר: "חֶסֶד וְאֶמֶת נִפְגְּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נִשְׁקוּ" (תהלים פה יא).¹¹

אליהו רבה (איש שלום) פרשה כח

"מזמור לאסף"¹², והלא אינו אלא בכי לאסף, קינה לאסף, נהי לאסף. מה תלמוד למור: "מזמור לאסף", מלמד שהיה אסף ונביאים שמחין בו בדבר.¹³ משלו משל, למה הדבר דומה? לבת עניים שהלכה למלאות מים מן הבור ונפסק דלי של חרס ונפל לתוך הבור. והיתה בת עניים בוכה ומצווחת. באתה בת המלך למלאות מים מן הבור, ונפסק דלי של זהב ונפל לתוך הבור. הייתה בת עניים שמחה ומרקדת. אמרו לה: עד עכשיו את בוכה ומצווחת ועכשיו את שמחה ומרקדת?! אמרה להם: מי שמעלה דלי של זהב הוא מעלה דלי של חרס. כך אסף ונביאים,

יפחית בערך עצמו ולא יתרועע עם עמי הארצות שעלולים להסיטו לדברי ליצנות, בזבוז זמן וזלזול במצוות. האם יש סתירה בין שני המדרשים הראשונים שהבאנו ובין מדרש זה? לא בהכרח. אבל עם הסיומת הפסימית: "כיון שנשבר שוב אין לו תקנה", יש בהחלט מי שיחלוק. ראה ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פיסקא שמה: " ... מלמד שהתורה מורשה לישראל. משל למה הדבר דומה לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים, אם מבקש לחזור אפילו לאחר מאה שנה אינו בוש לחזור מפני שהוא אומר לירושתי אני חוזר. כך תלמיד חכם שפירש מדברי תורה והלך לו לדברים אחרים אם מבקש לחזור אפילו לאחר מאה שנה אינו בוש לחזור, מפני שהוא אומר לירושתי אני חוזר לכך נאמר מורשה קהלת יעקב". ראה דברינו [מורשה קהלת יעקב](#) בפרשת וזאת הברכה. ואולי ר' מאיר ואלישע בן אבויה יחלקו בדבר. ראה הדיאלוג ביניהם בגמרא חגיגה טו ע"א: "שאל את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה: מאי דכתיב לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז - אמר לו: אלו דברי תורה, שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית. - אמר לו: רבי עקיבא רבך לא אמר כך, אלא: מה כלי זהב וכלי זכוכית, אף על פי שנשברו יש להם תקנה - אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח יש לו תקנה. - אמר לו: אף אתה חוזר בכך! - אמר לו: כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: שובו בנים שובבים - חוץ מאחור". נראה שגלשנו לנושא מרתק אחר ששווה דף בפני עצמו. ראה דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים.

⁸ משפחה מיוחסת ועשירה.

⁹ בפטוט, האישה היא מנורת הזהב, שהייתה מבית עשיר ומכובד, ובעלה השודד ו'המחוספס' (והאלים) הוא נר החרס (חספא). אבל הוא למעלה, המנורה נושאת אותו. האישה רומזת לחכמים שאל להם להתערב ליחסים שבינו לבינה וכמו שאמר שלמה: "שלושה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים ... דרך גבר בעלמה" (משלי ל יט). נשאר לשואבי המים להביע מדעתם ורווחם הם על משמעותה של 'מצגת' זו שעשתה האשה לחכמים, ורק נעיר שהדמיון של האשה לכלי זהב ושל האיש לכלי חרס, מזכיר את המדרשים על ההבדל בין האדם שנברא מהאדמה ולפיכך הוא נימוח מכל טיפה של מים ונח להתפתות, בעוד שהאשה נבראה מדבר חי ולפיכך היא יציבה ועמידה יותר (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ט, בראשית רבה יז, ילקוט שמעוני בראשית רמז כג), ובפירוש הדר זקנים בראשית כז: "איתא במדרש משל למקיש כלי עצם לכלי חרס וכלי עצם לכלי עצם. כשמקיש כלי עצם לכלי חרס משתבר הכלי חרס". בעימות (לא פיסוי) בין איש לאישה, האישה תנצח.

¹⁰ נשיקה של גדולה היא נשיקת שמואל לשאול בעת שמשח אותו למלך (שמואל א פרק ז), נשיקה של פרישות היא נשיקת ערפה לנעמי כשהיא נפרדת ממנה במגילת רות, נשיקה של פרקים היא נשיקת אהרון ומשה עליה דן שם המדרש (כבר בסימן א שם). ובהמשך מוסיף המדרש גם את נשיקת יעקב לרחל (בראשית כט) - היא נשיקה של קריבות. ראה מדרש זה גם בבראשית רבה ע יב פרשת ויצא, בדברינו [מפגש יעקב ורחל](#). וכאן נתמקד בנשיקת יעקב לעשו שהייתה לא רק של תפלות, אלא גם צביעות.

¹¹ מדרש זה בא להפליג בהבדל הגדול בין האחים משה ואהרן שנשקו זה את זה ושמחו זה בזה באמת ובשלום בעת מפגשם בשמות פרק ד, ובין נשיקתם של עשו ויעקב שהייתה ספק נשיקה ספק נשיכה. צביעות נשיקת עשו ליעקב מסומלת במטבע (מוניטה) של חרס שציפורה חיצונית בזהב, בעוד שנשיקת אהרון ומשה משולה למטבע שכולה זהב. ראה הרחבת משל זה במדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן ט: "ושלמה צווח: כסף סיגים מצופה על חרס שפתים דולקים ולב רע (משלי כו כג), למה עשו היה דומה? למולייר שמבחוץ הוא של זהב, ומרגליות קבועות בו, אלא מבפנים הוא של חרס וכו'". כבר הרחבנו לדון במדרשים אלה בדברינו [מפגש יעקב ועשו](#) בפרשת וישלח. ראה גם דברינו [תוכו כבור](#) בפרשת תרומה.

¹² ראה שם בתחילת פרשה כח שהוא דורש את פרק עט בתהלים הפותח בפסוק: "מזמור לאסף אלהים באו גוים בְּנִחְלָתְךָ טְמְאוּ אֶת הַיָּכַל קְדֻשְׁךָ שְׁמוֹ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעֵינֵינוּ" - פרק שנהוג לקרוא בטקסי ימי הזכרון.

¹³ הכיצד? איך אפשר לשמוח מתיאורים כה קשים בפרק זה, כגון: "שִׁפְכוּ דָמָם פְּמִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִין קוֹבֵר: הֵינְנו חֶרְפָּה לְשִׁכְנֵינוּ לַעַג וְקָלָס לְסְבִיבוֹתֵינוּ: ... כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נְוָהוּ הַשְּׂמֹר וְעוּד?"

כיון שראו שעתידין שערי ירושלים לבנות, שנאמר: "טבעו בארץ שעריה" (איכה ב' ט'), מיד היה אסף ונביאים שמחין בו בדבר. אמר אסף: מי שעתיד לבנות את ירושלים הוא יעלה את אבי אבא מן הקרקע.¹⁴

מסכת חגיגה דף יג עמוד ב

"וְהַחֲלוּת רְצוּא נְשׁוּב פְּמֶרְאָה הַבְּזָק" (יחזקאל א' ד).¹⁵ מאי רצוא ושוב? אמר רב יהודה: כאור היוצא מפי הכבשן. מאי כמראה הבזק? אמר רבי יוסי בר חנינא: כאור היוצא מבין החרסים.¹⁶

מחלקי המים

¹⁴ כל הנביאים שמחים על הגאולה העתידה של ירושלים וציון, דווקא מתוך התיאורים הקשים של פרק עט בתהלים. מדוע? כי עכשיו שגם בת המלך, משל לקב"ה ולשכינה, אבדה את דלי הזהב שלה, עכשיו ששמו הגדול של הקב"ה מחולל בגויים, ככתוב שם: "לְמַה יֵאמְרוּ הַגּוֹיִם אִי־הָאֱלֹהִים יִדְעוּ בְּגוֹיִם לְעִינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׁפוּדִים" ועוד כגון זה, עכשיו בהכרח תבוא התשועה. מעין בכיו ושחוקו של רבי עקיבא שראה שועל יוצא מקודש הקדשים החרב (גמרא סוף מסכת מכות, איכה רבה ה' יח). מי שיעלה את כד הזהב, יעלה גם את כד החרס. אבל לאסף שהוא מצאצאי קרח יש סיבה נוספת לשמות. ראה ציטוט מדרש זה בתוספות קידושין לא ע"ב: "יש במדרש שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה. משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר והיתה מצטערת ובוכה. עד שבאתה שפחת המלך לשאוב ובידה כלי של זהב ונפל אותו כלי שם. התחילה הראשונה לשורר ואמרה: עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כְּדִי, שהוא של חרס, מן הבאר, שאינו נחשב. ועכשיו, מי שיוציא אותו של זהב, יוציא כְּדִי עמו. כך, בני קרח שהיו בְּלוּעִים, כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה. אמרו: מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו. לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרח". ראה דברינו [ובני קרח לא מתו](#) בפרשת קרח.

¹⁵ בחיזיון מעשה מרכבה.

¹⁶ מפרש רש"י שם: "מבין החרסים - דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים, וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס, ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי, והוא עשוי גוונים ותמיד יוצא ונכנס". החרס משמש כלי לזיקוק ועיבוד הזהב. לעתיד לבוא, כד הזהב יציל את כד החרס, אבל במלאכת יום יום, כד החרס העשוי נקבים נקבים, משמש כלי היתוך וזיקוק לזהב. ושניהם כחומר ביד האומן. זה ביד היוצר וזה ביד הצורף.